

УДК 364(477)-057.36

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2023.29.13>

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ

Рядінська Валерія Олександрівна,
orcid.org/0000-0002-2210-5933
доктор юридичних наук, професор,
завідувач лабораторії проблем
правового та
організаційного забезпечення
діяльності Міністерства
(Державний науково-дослідний
інститут Міністерства внутрішніх справ
України, м. Київ, Україна)

Епель Оксана Володимирівна,
orcid.org/0000-0002-4400-7808
доктор юридичних наук, доцент,
суддя
(Шостий апеляційний
адміністративний суд, м. Київ, Україна)

У статті аналізуються нормативно-правові акти, у яких законодавчо закріплені гарантії реалізації конституційних прав військовослужбовців та заходи захисту їх від соціальних ризиків (повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом) задля систематизації таких гарантій і засобів захисту, визначення проблем системи соціального захисту військовослужбовців та пошуку шляхів їх вирішення.

Зокрема зазначено, що основним нормативним актом, у якому закріплюються гарантії реалізації конституційних прав військовослужбовців та заходи захисту їх від соціальних ризиків, є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011-ХІІ. Крім того, до нормативно-правових актів, у яких закріплені гарантії реалізації конституційних прав військовослужбовців та заходи захисту їх від соціальних ризиків, відноситься Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року № 3551-ХІІ, оскільки військовослужбовці у визначених законом випадках отримують статус ветеранів війни.

Проведене дослідження дозволило зробити висновок, що системі соціального захисту військовослужбовців, яка сформувалася в Україні на сучасному етапі, притаманно чимало проблем, проте правове регулювання системи соціального захисту військовослужбовців може бути удосконалено шляхом ревізії закріплених у нормативно-правових актах гарантій реалізації конституційних прав військовослужбовців та членів їх сімей та заходів їх захисту з метою видалення неактуальних та тих, що не мають економічного або соціального ефекту; а також перегляду гарантій реалізації конституційних прав військовослужбовців та членів їх сімей та заходів їх захисту з метою формування єдиної і взаємоузгодженої системи таких гарантій та заходів і прийняття в подальшому Соціального кодексу військовослужбовця.

Таким чином, створення ефективної системи соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей є важливим обов'язком України як держави, яка має дотримуватись правових та конституційних принципів.

Ключові слова: конституційні права, соціальні ризики, система соціального захисту військовослужбовців, заходи захисту.

SOCIAL PROTECTION OF MILITARY PERSONNEL IN UKRAINE: WAYS OF IMPROVEMENT

Ryadinska Valeriya Oleksandrivna,
orcid.org/0000-0002-2210-5933
Doctor of Law, Professor,
Head of the Laboratory of Legal Problems
and Organizational Support of the
Ministry's Activities
(State Research Institute of the Ministry of
Internal Affairs of Ukraine, Kyiv, Ukraine)

Epel Oksana Volodymyrivna,
orcid.org/0000-0002-4400-7808
Doctor of Legal Sciences, Associate
Professor,
Judge
(Sixth Court of Administrative Appeals,
Kyiv, Ukraine)

Paper analyzes several normative legal acts enshrining guarantees for the implementation of the constitutional rights of military personnel and measures to protect them from social risks (full, partial or temporary loss of work capacity, loss of breadwinner, unemployment due to the circumstances beyond their control, old age, as well as in other cases provided for by law) in order to systematize such guarantees and means of protection, identify problems of the system of social protection of military personnel and find ways to solve them.

Many scientists have studied certain aspects of social protection of servicemen and their family members, among them: measures to protect servicemen from social risks that do not correspond to the standard of living and the costs (moral, spiritual, mental, psychological, physical) that servicemen pay while protecting their Motherland; the legislation regulating the system of social protection of military personnel contains many inconsistencies, contradictions, etc.

In particular, it is stated that the main regulatory act, which enshrines the guarantees of the implementation of the constitutional rights of military personnel and measures to protect them from social risks, is the Law of Ukraine "On Social and Legal Protection of Military Personnel and Members of Their Families" dated December 20, 1991 № 2011-XII. In addition, the Law of Ukraine "On the Status of War Veterans, Guarantees of Their Social Protection" dated October 22, 1993 № 3551-XII belongs to the normative legal acts, which guarantee the realization of the constitutional rights of military personnel and measures to protect them from social risks, since military personnel receive the status of war veterans in cases specified by law.

The conducted research made it possible to conclude that the system of social protection of military personnel, which was formed in Ukraine at the current stage, has many problems, however, the legal regulation of the system of social protection of military personnel

can be improved by revising the guarantees of the implementation of the constitutional rights of military personnel and their family members as well as their protection measures enshrined in normative legal acts in order to remove irrelevant ones and those that do not have an economic or social effect; as well as reviewing the guarantees for the implementation of the constitutional rights of servicemen and their family members as well as measures to protect them with the aim of forming a unified and mutually agreed system of such guarantees (measures) and subsequently adopting the Social Code of a serviceman.

Thus, creation of an effective system of social protection for military personnel and their family members is an important duty of Ukraine as a state that must adhere to legal and constitutional principles.

Key words: constitutional rights, social risks, system of social protection of military personnel, protective measures.

Конституційним обов'язком України, закріпленим у частині п'ятій статті 17 Основного Закону, є забезпечення соціального захисту громадян України, які перебувають на службі у Силах оборони України, а також членів їхніх сімей [1]. Отже, створення ефективної системи соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей є важливим обов'язком України як держави, яка має дотримуватись правових та конституційних принципів.

Дослідженню окремих аспектів соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей присвячували свої роботи О. П. Сайнецький [2], С. П. Пасіка [3], О. М. Шишлюк [4], О. С. Верба [5], Л. М. Новак-Каляєва [6], А. А. Бейкун, А. П. Клачко [7] та інші, вони виокремлювали такі проблеми в цій сфері: заходи захисту від соціальних ризиків військовослужбовців не відповідають рівню життя та тим затратам (моральним, духовним, психічним, психологічним, фізичним), які військовослужбовці віддають, захищаючи свою Вітчизну; законодавство, яким врегульовується система соціального захисту військовослужбовців, містить чимало неузгодженостей, суперечностей тощо.

Проте повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України, розпочате 24 лютого 2023 року, воєнні дії, мобілізація – все це загострило питання ефективності системи соціального захисту військовослужбовців, достатності її заходів для забезпечення реалізації конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі.

Метою нашого дослідження є аналіз нормативно-правових актів, у яких законодавчо закріплені гарантії реалізації конституційних прав військовослужбовців та заходи захисту їх від соціальних ризиків (повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, у старості, а також в інших випадках, передбачених законом) задля систематизації таких гарантій і засобів захисту, визначення проблем системи соціального захисту військовослужбовців та пошук шляхів їх вирішення.

Основним нормативним актом, у якому закріплюються гарантії реалізації конституційних прав військовослужбовців та заходи захисту їх від соціальних ризиків, є Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20 грудня 1991 року № 2011-ХІІ (далі – Закон № 2011-ХІІ) [8].

До гарантій реалізації конституційних прав військовослужбовців та членів їх сімей, передбачених Законом № 2011-ХІІ, відносяться:

1) гарантії реалізації права на працю (залежно від категорії військовослужбовців), а саме: – зараховування до вислуги років на військовій службі часу роботи військовослужбовця на виборній посаді в місцевій раді, на якій він працює на постійній основі (частина третя статті 5);

- подальше проходження служби на попередній або на іншій, не нижчій ніж попередня, посаді (частина п'ята статті 5);
 - зараховування до страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби часу перебування на військовій службі (абзац другий пункту 1 статті 8);
 - незвільнення із військової служби до набуття права на пенсію за вислугу років (абзац перший пункту 2 статті 8);
 - поновлення в судовому порядку при незаконному звільненні із військової служби або переміщення по службі (абзац другий та третій пункту 2 статті 8);
 - працевлаштування при звільненні з військової служби (абзац перший пункту 3 статті 8);
 - дострокове звільнення з військової служби (абзац другий пункту 3 статті 8);
 - адаптацію після звільнення (абзац перший – третій пункту 5 статті 8) та ін.
- 2) гарантії реалізації права та достойну оплату (залежно від категорії військовослужбовців):
- на достатнє матеріальне, грошове та інші види забезпечення в обсязі, що відповідає умовам військової служби (пункт 1 статті 9);
 - індексацію грошового забезпечення відповідно до закону (пункт 3 статті 9);
 - грошове забезпечення із урахуванням характеру, умов служби для стимулювання досягнень високих результатів у службовій діяльності (абзац перший пункту 4 статті 9);
 - на збереження виплат грошового забезпечення в національній валюті та виплат винагород в іноземній валюті (пункт 5 статті 9);
 - збереження виплат, окладу за військовим званням, надбавки за вислугу років, інших щомісячних та інших додаткових видів грошового забезпечення (пункт 6 статті 9);
 - встановлення спеціальних надбавок, що входять до щомісячних додаткових видів грошового забезпечення (пункт 8 статті 9);
 - відшкодування витрат на відрядження (пункт 6 статті 14) та ін.
- 3) гарантії реалізації права на відпочинок (залежно від категорії військовослужбовців):
- на надання щорічної основної відпустки зі збереженням грошового, матеріального забезпечення та надання грошової допомоги на оздоровлення у розмірі місячного грошового забезпечення (пункт 1 статті 10¹);
 - гарантія на надання щорічної додаткової відпустки зі збереженням грошового та матеріального забезпечення (абзац перший пункту 4 статті 10¹);
 - продовження відпустки військовослужбовцям, які захворіли під час щорічної основної або щорічної додаткової відпустки, після одужання на кількість невикористаних днів цієї відпустки (пункт 5 статті 10¹);
 - об'єднання щорічних основних відпусток за два роки (пункт 5 статті 10¹);
 - на надання у зв'язку з хворобою відпустки для лікування зі збереженням грошового та матеріального забезпечення на підставі висновку військово-лікарської комісії (пункт 10 статті 10¹);
 - на виплату грошової компенсації за всі невикористані дні щорічної основної відпустки, а також дні додаткової відпустки (абзац третій пункту 14 статті 10¹);
 - на виплату грошової компенсації за всі невикористані дні щорічної основної відпустки у рік звільнення зі служби (абзац перший пункту 20 статті 10¹) та ін.
- 4) гарантії реалізації права на здоров'я (залежно від категорії військовослужбовців):
- на охорону здоров'я та медичну допомогу (в тому числі на психологічну допомогу) (стаття 11);
 - створення сприятливих санітарно-гігієнічних умов проходження військової служби, побуту та системи заходів з обмеження дії небезпечних факторів військової служби, з урахуванням її специфіки та екологічної обстановки (абзац перший пункту 1 статті 11);

- на безоплатну кваліфіковану медичну допомогу у військово-медичних закладах охорони здоров'я, також проходження щорічного медичного огляду та щодо них проведення лікувально-профілактичних заходів (абзац третій пункту 1 статті 11);

- на безоплатну психологічну допомогу (абзац шостий пункту 1 статті 11; абзац восьмий пункту 1 статті 11);

- виїзд військовослужбовців та супроводжуючого їх медичного персоналу за межі України для проходження медико-психологічної реабілітації в медичних закладах (абзац дев'ятий пункту 1 статті 11);

- безоплатне надання путівок до санаторно-курортного закладу після стаціонарного лікування в госпіталі (абзац третій пункту 3 статті 11; абзац четвертий пункту 3 статті 11);

- забезпечення безоплатним санаторно-курортним лікуванням (абзац 6 пункту 3 статті 11) та ін.

5) права реалізації права на житло (залежно від категорії військовослужбовців):

- надання жилих приміщень для постійного проживання або грошової компенсації (якщо не було використано право на безоплатну приватизацію житла) (абзац четвертий пункту 1 статті 12);

- право на оренду жилого приміщення або виплату грошової компенсації за піднайом (найом) жилого приміщення (абзац п'ятий пункту 1 статті 12);

- надання жилої площі в сімейних гуртожитках (абзац сьомий та одинадцятий пункту 1 статті 12);

- забезпечення службовими жилими приміщеннями (абзаци восьмий та дев'ятий пункту 1 статті 12);

- отримання жилих приміщень у населених пунктах, обраних для проживання (абзац другий пункту 3 статті 12);

- поліпшення житлових умов жилих приміщень (абзац третій пункту 3 статті 12);

- бронювання жилої площі (пункт 4 статті 12);

- одержання земельної ділянки для будівництва та обслуговування жилого будинку, господарських будівель і споруд (абзац перший пункту 6 статті 12);

- надання земельних ділянок та допомоги в будівництві приватних жилих будинків органами місцевого самоврядування (абзац другий пункту 6 статті 12);

- безоплатне одержання у приватну власність жилого приміщення, яке займають у будинках державного житлового фонду (пункт 8 статті 12) та ін.

6) гарантії реалізації права на навчання (залежно від категорії військовослужбовців):

- навчання у військових навчальних закладах, відповідних підрозділах підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації (пункт 1 статті 13);

- продовження навчання після проходження воєнної служби (пункт 2 статті 13);

- першочергове надання дітям військовослужбовців місця у загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладах і дитячих оздоровчих таборах незалежно від форм власності (пункту 4 статті 13);

- переважного права зарахування до військових ліцеїв, ліцеїв з посиленою військово-фізичною підготовкою, до вищих військових навчальних закладів та вищих навчальних закладів, які мають військові навчальні підрозділи дітей військовослужбовців (абзац перший пункт 5 статті 13) та ін.

До заходів запобігання негативному впливу на військовослужбовців та членів їх сімей соціальних ризиків, передбачених Законом № 2011-ХІІ, відносяться:

1. Пільги:

1) соціальні пільги:

- 50-відсоткова знижка на оплату за користування житлом (квартирної плати) та плати за комунальні послуги (водопостачання, газ, електрична, теплова енергія та інші послуги) в жилих будинках усіх форм власності (абзац перший пункту 5 статті 12);

- безоплатний проїзд залізничним, повітряним, водним та автомобільним транспортом, всіма видами транспорту загального користування міського, приміського та міжміського сполучення (підпункт 2 пункту 1 статті 14);
 - безоплатне перевезення особистого майна (пункт 2 статті 14);
 - позачергове придбання проїзних документів на всі види транспорту (пункт 5 статті 14);
 - переважне право членів сімей військовослужбовців строкової служби та військової служби за призовом осіб офіцерського складу при прийнятті на роботу і на залишення на роботі при скороченні чисельності або штату працівників, а також на першочергове направлення для професійної підготовки, підвищення кваліфікації і перепідготовки з відривом від виробництва та на виплату на період навчання середньої заробітної плати (пункт 1 статті 18);
 - працевлаштування у першочерговому порядку дружин військовослужбовців строкової служби у разі їх звільнення при скороченні чисельності або штату працівників, при ліквідації, реорганізації або перепрофілюванні підприємства, установи, організації (абзац другий частини п'ятої статті 18);
 - на надання позачергово місця дітям військовослужбовців та дітям військовослужбовців, які загинули чи померли або пропали безвісти під час проходження служби, у дитячих закладах за місцем проживання (абзац третій частини п'ятої статті 18);
 - на першочергове встановлення квартирного телефону, а також першочергове встановлення квартирної охоронної сигналізації (пункт 7 статті 14);
 - на безоплатне відправлення й одержання листів, окремих видів поштових посилок (пункт 8 статті 14);
- 2) кредитні пільги:
- на одержання кредитів на індивідуальне житлове будівництво або придбання приватного жилого будинку (квартири) (пункт 7 статті 12);
 - на ненарахування штрафних санкцій, пені за невиконання зобов'язань перед підприємствами, установами і організаціями усіх форм власності, у тому числі банками, та фізичними особами, а також процентів за користування кредитом (пункт 15 статті 14);
2. Виплати:
- одноразова грошова допомога в розмірі 50 відсотків місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби військовослужбовців, які звільнюються зі служби за станом здоров'я (абзац перший пункту 2 статті 15);
 - одноразова грошова допомога в розмірі 25 відсотків місячного грошового забезпечення за кожний повний календарний рік служби військовослужбовців при звільненні з військової служби за власним бажанням, через сімейні обставини або інші поважні причини (абзац другий пункту 2 статті 15);
 - одноразова грошова допомога у разі повторного звільнення військовослужбовців з військової служби (абзац шостий частини другої статті 15);
 - одноразова грошова допомога військовослужбовцям, які були призвані на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період або на військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період (абзац сьомий пункту 2 статті 15);
 - грошова допомога на оздоровлення та державна допомога сім'ям із дітьми військовослужбовців (пункт 3 статті 15);
 - допомога на проведення похорону і компенсації матеріальних витрат на ритуальні послуги та на спорудження пам'ятників сім'ям і батькам військовослужбовців, які загинули чи померли в період проходження військової служби (абзац перший пункт 4 статті 15);
 - одноразова грошова компенсація в розмірі суми державного страхування військовослужбовців (абзац другий пункту 4 статті 15);

– одноразова грошова допомога в разі загибелі (смерті), інвалідності або часткової втрати працездатності без встановлення інвалідності (пункт 1 статті 16);

– грошова допомога у разі: а) загибелі (смерті) військовослужбовця (підпункт перший – третій пункту 2 статті 16); б) інвалідності (підпункт четвертий пункту 2 статті 16); в) поранення чи захворювання (контузії, травми або каліцтва) (підпункт шостий – дев'ятий пункту 2 статті 16);

– одноразова грошова допомоги батькам, одному із подружжя, який не одружився вдруге, дітям, які не досягли повноліття, утриманцям загиблого (померлого) (стаття 16¹) та ін.

Зважаючи на системний аналіз гарантій реалізації конституційних прав військовослужбовців та членів їх сімей і заходів запобігання негативному впливу на них соціальних ризиків, передбачених Законом № 2011-ХІІ, а також генезис їх формування, констатуємо, що:

– система соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, сформована в оригінальному тексті Закону № 2011-ХІІ, зазнала суттєвих змін через внесення значної кількості правок та доповнень до нього (більше 80);

– зміни та доповнення, які вносилися до Закону № 2011-ХІІ, у низці випадків зумовлені не метою забезпечення належного соціального захисту військовослужбовців та членів їх сімей, а соціально-економічними та політичними умовами, з якими стикалася Україна на тому чи іншому етапі їх розвитку (наприклад, Закон України «Про деякі заходи щодо економії бюджетних коштів» від 17 лютого 2000 року № 1459-ІІІ фактично «відміняв» одержання військовослужбовцями продовольчих пайків [9]);

– внаслідок багаторазового внесення змін до Закону № 2011-ХІІ гарантії реалізації конституційних прав військовослужбовців та членів їх сімей і заходів запобігання негативному впливу на них соціальних ризиків втратили системність та взаємоузгодженість;

– серед пільг, які надаються окремим категоріям військовослужбовців як заходи соціального захисту, наявні застарілі, малоефективні та неактуальні, які через зміну соціально-економічних, технічних чи інших умов не мають жодного впливу на задоволення матеріальних і духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливого виду їх службової діяльності, статусу в суспільстві, підтримання соціальної стабільності у військовому середовищі. Наприклад, право на першочергове встановлення квартирному телефону в умовах, коли активно розвивається мобільний зв'язок і більшість громад відмовляється від стаціонарного зв'язку, не сприяє захисту військовослужбовців від соціальних ризиків та не впливає на підвищення рівня їх життя;

– матеріальні виплати, що отримують різні категорії військовослужбовців, не задовольняють їх матеріальні потреби і в багатьох випадках мають атрибутивне значення.

Проте Закон № 2011-ХІІ – не єдиний нормативний акт, у якому закріплюються гарантії реалізації конституційних прав військовослужбовців та заходи захисту їх від соціальних ризиків. Такі гарантії та заходи містяться також у Законі України «Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист» від 24 березня 1998 року № 203/98-ВР (далі – Закон № 203/98-ВР), оскільки військовослужбовці у визначених законом випадках отримують статус ветеранів військової служби.

Відповідно до норм зазначеного Закону, до гарантій реалізації конституційних прав військовослужбовців (які отримали статус ветеранів) відносяться:

1) гарантії реалізації права на працю:

– реалізація права на працю відповідно до рівня професійної підготовки та цільових програм соціальної адаптації (абзац перший статті 3);

– надання пільг, компенсацій та соціальних гарантій у процесі трудової діяльності та заслуженого відпочинку (абзац перший статті 3);

- пенсійне забезпечення відповідно до законодавства (абзац перший статті 3);
- право переважного залишення на роботі, на яку вони були зараховані вперше після звільнення з військової служби, при скороченні чисельності або штату працівників (пункт 15 частини першої статті 6);

2) гарантії реалізації права на відпочинок:

- використання чергової відпустки за місцем роботи у зручний час, а також отримання додаткової відпустки без збереження заробітної плати терміном до 14 календарних днів на рік (пункт 13 частини першої статті 6);

- право на щорічну відпустку повної тривалості до настання шестимісячного терміну безперервної роботи у перший рік роботи (пункт 14 частини першої статті 6);

3) гарантії реалізації права на здоров'я:

- створення умов для підтримки та поліпшення здоров'я з метою забезпечення активного довголіття (абзац перший статті 3);

- організація соціально-побутового обслуговування (абзац перший статті 3);

- безоплатне користування закладами охорони здоров'я (пункт 1 частини першої статті 6);

3) гарантії реалізації права на житло:

- реалізація цільових програм поліпшення житлових умов (абзац перший статті 3);

- безоплатне отримання у власність займаного житла в будинках державного житлового фонду (пункт 8 частини першої статті 6);

- першочергове забезпечення житлом осіб, які потребують поліпшення житлових умов (пункт 7 частини першої статті 6).

До заходів запобігання негативному впливу на ветеранів та членів їх сімей соціальних ризиків, передбачених Законом № 203/98-ВР, відносяться:

1) медичні пільги:

- першочергове безоплатне придбання ліків за рецептами лікарів (пункт 2 частини першої статті 6);

- першочергове медичне обстеження, диспансеризація та госпіталізація (пункт 3 частини першої статті 6);

- першочергове безоплатне зубопротезування, безоплатне забезпечення протезами та протезно-ортопедичними виробами (пункт 4 частини першої статті 6);

- переважне право на забезпечення санаторно-курортним лікуванням ветеранам та членам їхніх сімей з пільговою оплатою вартості путівок (пункт 5 частини першої статті 6);

2) соціальні пільги:

- 50-відсоткова знижка плати за користування житлом (квартирної плати) та плати за комунальні послуги, користування квартирним телефоном або 50-відсоткова знижка вартості палива, для осіб, які проживають у будинках, що не мають центрального опалення (пункт 6 частини першої статті 6);

- безоплатний проїзд і перевезення багажу при переїзді після звільнення з військової служби (пункт 9 частини першої статті 6);

- безоплатний проїзд (туди і назад) у межах України один раз на рік (пункт 10 частини першої статті 6);

- безоплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту (за винятком таксі) (пункт 11 частини першої статті 6);

- першочергове придбання квитків на всі види транспорту (пункт 12 частини першої статті 6);

- переважне право на вступ до гаражних, садово-городніх, житлових та інших кооперативів (пункт 16 частини першої статті 6) [10].

Аналіз гарантій реалізації конституційних прав ветеранів та членів їх сімей і заходів запобігання негативному впливу на них соціальних ризиків, передбачених Законом № 203/98-ВР, а також генезису їх формування доводить, що:

- гарантії окремих конституційних прав ветеранів (на освіту, на відпочинок тощо) та заходи їх реалізації не передбачені;
- гарантії реалізації конституційних прав ветеранів військової служби в переважній більшості не містять конкретних заходів такої реалізації;
- серед пільг, які надаються ветеранам як заходи соціального захисту, наявні застарілі та малоефективні. Наприклад, переважне право на вступ до гаражних, садово-городніх, житлових та інших кооперативів в умовах відсутності надмірного попиту у вступ до таких кооперативів навряд чи суттєво впливає на підвищення рівня їх життя військовослужбовців;

Також до нормативно-правових актів, у яких закріплені гарантії реалізації конституційних прав військовослужбовців та заходи захисту їх від соціальних ризиків, відноситься Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» від 22 жовтня 1993 року № 3551-ХІІ (далі – Закон № 3551-ХІІ) [11], оскільки військовослужбовці у визначених законом випадках отримують статус ветеранів війни.

Зазначеним нормативно-правовим актом закріплюються гарантії реалізації конституційних прав та заходи захисту від соціальних ризиків різних категорій військовослужбовців (учасникам бойових дій, особам з інвалідністю внаслідок війни, учасникам війни, сім'ям загиблих (померлих) ветеранів війни, захисників і захисниць України тощо). Так, відповідно норм цього Закону, до пільг, що надаються учасникам війни, відносяться:

1) медичні пільги:

- безоплатне одержання ліків, лікарських засобів, імунобіологічних препаратів та виробів медичного призначення за рецептами лікарів (пункт 1 частини першої статті 12);
- першочергове безоплатне зубопротезування (пункт 2 частини першої статті 12);
- безоплатне забезпечення санаторно-курортним лікуванням або одержання компенсації вартості самостійного санаторно-курортного лікування (пункт 3 частини першої статті 12);
- першочергове обслуговування в лікувально-профілактичних закладах, аптеках та першочергова госпіталізація (пункт 10 частини першої статті 12);

2) соціальні пільги:

- 75-процентна знижка плати за користування житлом (квартирна плата) (пункт 4 частини першої статті 12);
- 75-процентна знижка плати за користування комунальними послугами та скрапленням балонним газом (пункт 5 частини першої статті 12);
- 75-процентна знижка вартості палива, в тому числі рідкого, для осіб, які проживають у будинках, що не мають центрального опалення (пункт 6 частини першої статті 12);
- безоплатний проїзд усіма видами міського пасажирського транспорту, автомобільним транспортом загального користування в сільській місцевості, а також залізничним і водним транспортом приміського сполучення та автобусами приміських і міжміських маршрутів, у тому числі внутрірайонних, внутрі- та міжобласних незалежно від відстані та місця проживання (пункт 7 частини першої статті 12);

Відповідно до норм Закону № 3551-ХІІ, до гарантій реалізації конституційних прав учасників війни відносяться:

1) гарантії реалізації права на здоров'я:

- користування при виході на пенсію чи зміні місця роботи поліклініками та госпіталями, до яких вони були прикріплені за попереднім місцем роботи (пункт 8 частини першої статті 12);

- щорічне медичне обстеження і диспансеризація (пункт 9 частини першої статті 12);
- 2) гарантії реалізації права на оплату праці:
 - виплата допомоги по тимчасовій непрацездатності в розмірі 100 відсотків середньої заробітної плати незалежно від стажу роботи (пункт 11 частини першої статті 12);
- 3) гарантії реалізації права на відпочинок:
 - використання чергової щорічної відпустки у зручний для них час, а також одержання додаткової відпустки зі збереженням заробітної плати строком 14 календарних днів на рік (пункт 12 частини першої статті 12);
- 4) гарантії реалізації права на роботу:
 - переважне право на залишення на роботі при скороченні чисельності чи штату працівників у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці та на працевлаштування у разі ліквідації підприємства, установи, організації (пункт 13 частини першої статті 12);
- 4) гарантії реалізації права на житло:
 - першочергове забезпечення жилою площею осіб, які потребують поліпшення житлових умов, та першочергове відведення земельних ділянок для індивідуального житлового будівництва, садівництва і городництва, першочерговий ремонт жилих будинків і квартир цих осіб та забезпечення їх паливом (пункт 14 частини першої статті 12) [11].

Аналіз гарантій реалізації конституційних прав ветеранів та членів їх сімей і заходів запобігання негативному впливу на них соціальних ризиків, передбачених Законом № 3551-ХІІ, дозволяє зробити висновок, що гарантії окремих конституційних прав ветеранів (на освіту, на відпочинок тощо) та заходи їх реалізації не передбачені.

Підсумовуючи зазначене, констатуємо, що системі соціального захисту військовослужбовців, яка сформувалася в Україні на сучасному етапі, притаманні такі проблеми:

- система законодавства, в якій закріплюються гарантії реалізації конституційних прав військовослужбовців і членів їх сімей та заходи їх захисту, представлена низкою нормативно-правових актів;
- військовослужбовці та члени їх сімей можуть відноситися до різних категорій (військовослужбовці, ветерани бойових дій, учасники бойових дій, ветерани військової служби, особи з інвалідністю внаслідок війни, учасники війни, сім'ї загиблих (померлих) ветеранів війни, захисників і захисниць України тощо) і залежно від категорії, до яких вони можуть відноситися, варіюються гарантії реалізації їх конституційних прав та заходи їх соціального захисту;
- гарантії реалізації конституційних прав військовослужбовців та членів їх сімей та заходи їх захисту в певних випадках дублюються, серед них є такі, що втратили актуальність, не мають економічного або соціального ефекту;
- єдність і взаємоузгодженість між сукупністю закріплених різними нормативно-правовими актами гарантій реалізації конституційних прав військовослужбовців і членів їх сімей та заходів їх захисту відсутні;
- оцінити ефективність системи соціального захисту військовослужбовців і членів їх сімей неможливо, оскільки немає ніякої системи, а є нагромадження гарантій, пільг та категорій, до яких можуть відноситися військовослужбовці.

Таким чином, правове регулювання системи соціального захисту військовослужбовців може бути удосконалено шляхом:

ревізії закріплених у нормативно-правових актах гарантій реалізації конституційних прав військовослужбовців та членів їх сімей та заходів їх захисту з метою видалення неактуальних та тих, що не мають економічного або соціального ефекту;

перегляду гарантій реалізації конституційних прав військовослужбовців та членів їх сімей та заходів їх захисту з метою формування єдиної і взаємоузгодженої системи таких гарантій та заходів і прийняття в подальшому Соціального кодексу військовослужбовця.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254. База даних «Законодавство України». ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.07.2023).
2. Сайнецький О.П. Зміст та особливості соціального забезпечення військовослужбовців як правового явища. Митна справа. 2013. № 5 (89). С. 204–209.
3. Пасіка С.П. Адміністративно-правове регулювання соціального забезпечення військовослужбовців Збройних Сил України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2011. 21 с.
4. Шишлок М.О. Матеріальне забезпечення у зв'язку з необхідністю компенсації окремих видатків як додатковий вид соціального захисту військовослужбовців. Трудове законодавство: шляхи реформування. 2013. С. 281–283.
5. Верба О.С. Соціальний захист військовослужбовців в Україні. Юридична наука. 2012. № 2. С. 164–172.
6. Новак-Каляєва Л.М. Нормативно-правові основи захисту прав військовослужбовців в Україні: соціальний аспект. Держава та армія. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2007. № 584. URL: http://vlp.com.ua/files/27_3.pd (дата звернення: 10.07.2023).
7. Бейкун А.А., Клачко А.П. Соціальний захист військовослужбовців: нормативно-правове забезпечення та сутність. URL: <http://pgr-journal.kiev.ua/archive/2021/6/14.pdf>. (дата звернення: 10.07.2023).
8. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від від 20.12.1991 № 2011-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 15. Ст. 190.
9. Про деякі заходи щодо економії бюджетних коштів: Закон України від 17 лютого 2000 року № 1459-ІІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1459-14#Text> (дата звернення: 10.07.2023).
10. Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ, ветеранів Національної поліції і деяких інших осіб та їх соціальний захист: Закон України від 24 березня 1998 року № 203/98-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 40–41. Ст. 249.
11. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22 жовтня 1993 року № 3551-ХІІ. Голос України від 12.11.1993.